

Ideološki stavovi većinske grupe u dvije višeetničke sredine

MARGARETA JELIĆ*
DINKA ČORKALO BIRUŠKI
DEAN AJDUKOVIĆ
Odsjek za psihologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad
UDK: 316.647.82
doi: 10.3935/rsp.v21i1.1149
Primljeno: lipanj 2013.

Istraživanje se bavi aktualnom temom ispitivanja uloge socijalnog konteksta na formiranje stavova većinske grupe prema dvije temeljne orijentacije koje određuju odnose grupa u višeetničkim sredinama - prema multikulturalnosti i asimilacionizmu. Većina istraživanja u području međugrupnih stavova i ponašanja fokusira se na razlike između većinske i manjinske grupe, no rezultati provedenog istraživanja jasno pokazuju da etnička većina nije homogena u pogledu stavova koji se tiču asimilacionizma i multikulturalne politike kako se obično podrazumijeva u literaturi. Usporedba ideoloških stavova većinske grupe u dvije višeetničke sredine u Hrvatskoj – Istri i Vukovaru - pokazala je da Hrvati u Istri imaju značajno pozitivniji stav prema multikulturalnosti i negativniji prema asimilacionizmu od Hrvata u Vukovaru. Uz to, odrasle osobe u obje sredine su jače orijentirane prema multikulturalnosti od njihove djece, a u Vukovaru i prema asimilaciji manjina, dok u Istri nije nađena razlika između odraslih i djece u stavu prema asimilaciji. Međutim, nije nađena samo razlika u izraženosti asimilacionizma i multikulturalnosti, već su i odrednice tih dviju vrijednosnih orijentacija bitno drugačije u te dvije višeetničke sredine. Budući da se rezultati razlikuju i s obzirom na socijalnu ulogu sudionika, a ne samo sredinu, u budućim bi istraživanjima trebalo provjeriti ove nalaze vodeći računa o odabiru specifične manjinske grupe te široj operacionalizaciji asimilacionizma nego što je to školovanje pripadnika etničkih manjina i multikulturalnosti.

Ključne riječi: asimilacionizam, multikulturalnost, većinska grupa.

* Margareta Jelić, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Department of Psychology, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb, Hrvatska / Croatia, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, mjelic@ffzg.hr

UVOD

Socijalni kontekst predstavlja jedan od najvažnijih faktora nastanka i promjene međuetničkih stavova. Odrastanje u višeetničkoj zajednici i iskustvo svakodnevnog kontakta s pripadnicima drugih etničkih skupina nudi mogućnost boljeg upoznavanja i razumijevanja onih koji su drugačiji i time otvara mogućnost oblikovanja stavova prema drugim etničkim skupinama u smjeru veće tolerancije i prihvaćanja. S druge strane, odrastanje u etnički podijeljenoj zajednici može imati upravo suprotan učinak jer je pojedinac okružen pripadnicima drugih etničkih grupa, ali nema mogućnost pozitivnih kontakata s njima, neopterećenih osudom okoline. Rijetko se, međutim, nalazimo u prilici usporediti dvije takve sredine i utvrditi u kojoj mjeri socijalni kontekst zaista određuje naše vrijednosti i međuetničke stavove. U Hrvatskoj ima sredina koje omogućuju usporedbu vrijednosne orijentacije Hrvata spram međugrupnih odnosa u višeetničkim sredinama, pa smo odabrali upravo takve dvije sredine - Istru i Vukovar - kako bismo usporedili stavove većine prema dvije temeljne orijentacije koje određuju odnose grupa u višeetničkoj sredini - prema multikulturalnosti i asimilacionizmu.

Iako se na prvi pogled radi o dvjema različitim sredinama, jer je jedna od njih jedan grad, a druga najveći hrvatski poluotok odnosno višeetnička regija, one dijele i jednu važnu zajedničku karakteristiku. Obje sredine imaju dugu tradiciju multikulturalnosti, o čemu svjedoče i popisi stanovništva. Gledamo li etnički sastav stanovništva grada Vukovara u 20. stoljeću, Hrvati su kontinuirano najveća etnička skupina. Nakon 2. svjetskog rata drastično se smanjuje udio Nijemaca, druge najveće skupine, no dolazi do povećanja broja srpskog stanovništva. Neposredno prije Domovinskog

rata, odnosno 1990. u Vukovaru je živjelo 47% Hrvata i 32% Srba, te niz drugih etničkih skupina od kojih su najbrojniji bili Nijemci, Mađari i Rusini. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u Vukovaru živi 57,6% Hrvata, 34,87% Srba, 1,25% Mađara, 1,59% Rusina, te razni drugi (Ukrajinci, Slovaci, Nijemci, Bošnjaci, Albanci, itd.) (Državni zavod za statistiku, 2011.).

Istra je, povijesno gledano, područje brojnih migracija i suživota različitih etničkih skupina, no gledamo li iz perspektive novije povijesti, možemo reći da je udio Hrvata u Istri rastao od kraja 19. stoljeća sve do 1. svjetskoga rata, nastavio je rasti nakon 2. svjetskoga rata pa sve do 1961. kada počinje jači priljev stanovnika iz drugih dijelova bivše Jugoslavije. Istodobno se smanjuje broj Talijana (zbog egzodusa u Italiju, te zbog prirodnoga starenja stanovništva i asimilacijsko-integracijskih procesa) (Istarska enciklopedija, 2008.). Na početku Domovinskog rata, odnosno 1991., dio stanovništva je drugačije iskazao svoju narodnosnu pripadnost, pa se udvostručuje broj Talijana, a izrazito se smanjuje broj Hrvata, koji se tada velikim dijelom izjašnjavaju regionalno (kao Istrijani) (Istarska enciklopedija, 2008.). Popis iz 2001. pokazao je da se statistički hrvatski udio vratio na uobičajene vrijednosti od prije rata (71,9%), dok je udio Talijana pao na 6,9%, a regionalno izjašnjenih bilo je tek 4,3%. Osim autohtone talijanske manjine u Istri, među nacionalnim manjinama zastupljeni su Srbi, Bošnjaci, Albanci i dr. Prema popisu iz 2011. godine, u Istri živi 68,3% Hrvata, 12,1% izjašnjava se kao Istrijani, 6% kao Talijani, 3,5% kao Srbi, a tamo žive i mnoge druge etničke grupe. Međutim, iako talijanska manjina u Istri nije brojna kao srpska u Vukovaru, ako se gledaju pojedina mjesta u Istri, udio Talijana je mnogo veći. Tako, na primjer, u Rovinju živi 63,34% Hrvata i 11,25% Talijana, a u Bujštini

48,7% Hrvata i 24,33% Talijana. U tim sredinama omjer većinske i najveće manjinske grupe zaista jest usporediv s onim u Vukovaru. Nadalje, i Vukovar i spomenuti dio Istre su višetničke zajednice u kojima Hrvati kao većinski narod žive zajedno s pripadnicima jedne manjinske skupine koja je dovoljno velika da ima (i koristi) posebna prava namijenjena manjinskim etničkim grupama sa znatnim udjelom u populaciji predviđena Ustavom Republike Hrvatske i Ustavnim Zakonom o pravima nacionalnih manjina (NN 155/02, 47/10, 80/10, 91/11, 91/11). Jedno od tih prava jest i pravo na poseban oblik školovanja na materinjem jeziku i pismu nacionalne manjine. Tako Srbi u Vukovaru i Talijani u nekim gradovima Istre pohađaju nastavu na svome jeziku i pismu i školuju se pretežno u krugu svoje etničke skupine (tzv. model A manjinskoga obrazovanja, vidi opširnije u Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008., te Mesić i Baranović, 2005.). Dok takav model pridonosi njegovanju jezika i kulture te očuvanju nacionalnog identiteta manjinske skupine, istovremeno može i otežavati kontakt djece koja pripadaju različitim etničkim grupama, žive u istoj zajednici, ali se ne susreću u školi kao svojem prirodnom okruženju.

U nekim važnim obilježjima postoje velike razlike između suvremene vukovarske i istarske zajednice. Naime, Vukovar se od Domovinskog rata razvija kao postkonfiktivna zajednica podijeljena po etničkoj liniji gdje je međugrupna komunikacija slaba, a odnosi dviju skupina, Hrvata i Srba, su ozbiljno narušeni. Istraživanja provedena u posljednjih desetak godina (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009.; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2012.) upućuju na vrlo spori oporavak te nekad visoko homogene i funkcionalne multietničke zajednice. U takvom okruženju situacija odijeljenoga školovanja dviju najvećih etničkih grupa dodatno otežava međuetnički kontakt djeci

u sredini koja im je najprirodnija – školi. Izvanškolski se kontakt djece u toj, nakon rata podijeljenoj, zajednici također ne potiče. S druge strane, od sukoba Hrvata i Talijana u 2. svjetskom ratu prošlo je puno više vremena, a kontakt među tim skupinama sada je izuzetno bogat i uobičajen (Bano-
vac, 1998.).

Spomenuta razlika u bogatstvu kontakata između te dvije višetničke sredine stvara specifičan socijalni kontekst koji bi mogao modificirati odnos većine prema ciljanoj manjini u međugrupnoj vrijednosnoj orijentaciji. Pri tome pod vrijednosnom orijentacijom mislimo ponajprije na ideološki stav tolerancije prema različitostima ili stav prema multikulturalnosti, te ideološki stav prema asimilaciji (etničkih) manjina. Asimilaciju i multikulturalnost možemo smatrati ideološkim stavovima jer se temelje na odnosu prema etničkim različitostima u sustavu vrijednosti pojedinca, ali i čitavog društva. Pri tome, gledano iz perspektive teorije socijalne dominacije (Sidanius i Pratto, 1999.), multikulturalnost, ali i slabi oblik asimilacionizma, predstavljaju ideologiju ublažavanja hijerarhije i smanjenja socijalnih nejednakosti između većinske i manjinske grupe, dok asimilacionizam održava postojeću hijerarhiju. Naime, dosadašnja istraživanja međugrupnih stavova provedena u kontekstu većinsko-manjinskih odnosa pokazala su da se članovi većinske i manjinske grupe u pravilu razlikuju po ovoj svojoj vrijednosnoj orijentaciji, odnosno po navedena dva ideološka stava. Dok su članovi većinske grupe značajno manje skloni multikulturalnosti od manjinskih grupa, upravo obrnuto vrijedi za asimilacionizam (Arends-Toth i Vijver, 2003.; Verkuyten, 2005.; Verkuyten i Martinovic, 2006.; Verkuyten, 2008.; Brug i Verkuyten, 2007.; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2012.).

Multikulturalnost u literaturi ima različite oblike (primjerice kritička multikulturalnost,

kozmpolitska i pluralistička multikulturalnost, liberalna i neliberalna multikulturalnost), no u pravilu se koncept multikulturalnosti usmjerava na (etničke) različitosti i njene prednosti i dobitke (Mesić, 2006.; Verkuyten, 2007.). Kao vrijednosna orijentacija, multikulturalnost naglašava jednako-vrijednost i poštovanje različitih kultura i grupnih identiteta. Verkuyten (2003.) ističe kako istraživanja etničkih stavova kod djece treba usmjeriti na percepciju aktualnih etničkih sukoba te na specifični školski kontekst. U navedenom istraživanju autor je pokazao kako je izloženost multikulturalnom obrazovanju povezana s većim osuđivanjem lošeg ponašanja vršnjaka: djeca izložena multikulturalnim sadržajima više osuđuju socijalno isključivanje iz igre i školskih aktivnosti i nejednaku podjelu dobara među vršnjacima različitog etniciteta, što posebno vrijedi za članove većinske grupe. Verkuyten (2005.) također navodi kako hipoteza o multikulturalnosti predviđa da je kod većine prihvaćanje multikulturalnosti povezano s nižim stupnjem etničke identifikacije i manjom sklonošću negativnoj evaluaciji vanjske grupe. Vrijedi i obratno. Naime, u kreativnom eksperimentu koji je proveo na većinskoj grupi u Nizozemskoj, Verkuyten (2005.a) je pokazao da je za međugrupne odnose ključno kako većina percipira određenu manjinsku grupu te da im je, ovisno o tome, spremna priznati veća ili manja prava. Kada su imigranti percipirani kao izbjeglice i prognanici iz svojih domovina (posebno ako su te domovine nekadašnje nizozemske kolonije), pripadnici većine su u većoj mjeri prihvaćali multikulturalnost, nego kada su manjinu percipirali kao pridošlice u potrazi za boljim i lakšim životom. S tim u vezi, u istraživanju efekata etiketiranja etničke manjine u Ni-

zozemskoj (»Turci« nasuprot »nizozemskim Turcima«¹) na stav o multikulturalnosti većine Verkuyten i Thijs (2010.) nalaze da su stavovi prema etničkoj manjini pozitivniji kada se manjinu opisuje dvojnim nazivom koji uključuje i pripadnost većinskoj grupi, te da je taj efekt veći za osobe koje prihvaćaju multikulturalnost.

Novija istraživanja asimilacionizma sugeriraju postojanje dvaju modela ili oblika asimilacionizma: slabi i jaki (Teney, 2011.). Slabi asimilacionizam odnosi se na očekivanje i traženje od manjina da se prilagode načinu života većine u javnim sferama, ali im se tolerira zadržati i njegovati kulturalno nasljeđe u privatnoj sferi. Jaki asimilacijski model odnosi se na traženje da manjina odustane od svoje kulturne baštine i prihvati načine većine i u javnoj i u privatnoj sferi života. U pravilu se manjine slažu sa slabim asimilacionizmom, a većine su sklonije jakom. Takav je nalaz u skladu s postavkama teorije socijalnog identiteta prema kojoj će članovi koji se snažno identificiraju sa svojom grupom težiti tome da zaštite status vlastite grupe od potencijalne prijetnje (Branscombe, Ellemers, Spears i Doosje, 1999.). Nadalje, prema teoriji socijalne dominacije, slabi model asimilacije može biti shvaćen kao vrsta ideologije koja teži ublažavanju hijerarhije socijalne nejednakosti, pa su mu upravo iz tog razloga sklonije manjinske grupe, ali ne i većinske (Brug i Verkuyten, 2007.; Verkuyten i Martinovic, 2006.).

Važno je napomenuti da su slični rezultati dobiveni i u Hrvatskoj, upravo na primjeru vukovarske sredine, te da su se stavovi prema multikulturalnosti i asimilaciji manjina pokazali varijablom na kojoj se većina i manjina najviše razlikuju (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008.a, 2012.). Sam nalaz ne iznenađuje i zapravo logično

¹ Autori koriste naziv »Turkish Dutch« čime se naglašava i etnička pripadnost i pripadnost državi.

proizlazi iz interesa svake grupe: dok za većinu asimilacija predstavlja jednostavno rješenje upravljanja međuetničkim odnosima, za manjine je ona opasnost od gubitka vlastitog grupnog identiteta te joj se nastoje oduprijeti. Upravo suprotno vrijedi za multikulturalnost. Međutim, upitnim smatramo ideju da je većinska grupa homogena u svom stavu prema multikulturalnosti i asimilaciji. Drugim riječima, smatramo kako je odnos većine prema manjinskoj grupi odraz neposrednog socijalnog konteksta, a ne samo razlike u grupnom statusu. Tome u prilog govore i istraživanja međugrupnih prijateljstava koja su pokazala da članovi većinske grupe koji njeguju bliske kontakte s pripadnicima manjina pokazuju manje etničkih predrasuda (Pettigrew, 1997.) i manju sklonost jakom obliku asimilacionizma (Verkuyten i Martinovic, 2006.). Iako prijateljstvo s pripadnicima etničke manjine jest stav osobnog odabira i sustava vrijednosti, ono je često i odraz normi sredine u kojoj pojedinac živi. Ukoliko se radi o visokofunkcionalnoj i integriranoj zajednici, etnička pripadnost nije ključ po kojem se odabiru prijatelji, te je vjerojatnije da će pojedinac sklapati prijateljstva i s pripadnicima druge etničke skupine. No, u etnički podijeljenim zajednicama, u zajednicama traumatiziranim nedavnim sukobom, spremnost na bliski kontakt s pripadnicima »druge strane« može naići na osudu i pripadnika vlastite, kao i pripadnika vanjske grupe. U takvim je okolnostima vjerojatnije da će bliskiji kontakt, odnosno prijateljstvo s pripadnicima vanjske grupe, biti otežano i manje vjerojatno. Tome u prilog govori i istraživanje Verkuytena i Martinovic (2006.) koje je utvrdilo negativnu povezanost međugrupnih prijateljstava i prihvaćanja asimilacionizma kod pripadnika većinske grupe. Osim neposrednog kontakta i same spremnosti na kontakt s pripadnicima druge grupe, kao važna odrednica

multikulturalnosti i asimilacionizma pokazuje se i razina identifikacije s vlastitom grupom (Verkuyten i Thijs, 2002.; Verkuyten, 2005.; Verkuyten i Martinovic, 2006.; Brug i Verkuyten, 2007.) te unutargrupna pristranost koja se vrlo često javlja kao posljedica osjećaja pripadnosti određenoj grupi (Verkuyten, 2003.; Verkuyten, 2005.). Međutim, kako neka istraživanja pokazuju da unutargrupna pristranost nije nužno povezana s grupnom identifikacijom (Ellemers, Spears i Doosje, 1999.), smatramo važnim ispitati zaseban doprinos unutargrupne pristranosti prihvaćanju asimilacionizma i multikulturalnosti. Nadalje, brojni autori ističu važnost razlikovanja pojedinih oblika vezanosti za vlastitu etničku skupinu jer mogu imati i različite učinke na međugrupne procese i ponašanje. Tako, na primjer, Schatz, Staub i Lavine (1999.) razlikuju slijepi i konstruktivni patriotizam kao dva različita oblika vezanosti za naciju, što potvrđuju nalazom da slijepi patriotizam korelira s nacionalizmom, a konstruktivni ne. Uz to, navedena dva oblika patriotizma imaju različite posljedice na ponašanje - dok konstruktivni patriotizam vodi političkom angažiranju, slijepi patriotizam predviđa odsustvo političke angažiranosti. Stoga smo u ovo istraživanje uključili dva oblika nacionalne vezanosti - nacionalni identitet i nacionalizam. Svi navedeni konstrukti su opće temeljne odrednice međugrupnih stavova te stoga očekujemo da će predviđati i međugrupne vrijednosne orijentacije multikulturalnosti i asimilacionizma (Teney, 2011.). Zbog različitosti socijalnog konteksta u Vukovaru i Istri očekujemo da će ove varijable biti različito prediktivne u te dvije sredine.

Prvi cilj istraživanja bio je usporediti vrijednosnu međugrupnu orijentaciju (multikulturalnost i asimilacionizam) većine s obzirom na socijalni kontekst i socijalnu ulogu sudionika. Stoga smo ispitali razli-

kuje li se većina (u oba slučaja Hrvati) u stavu prema asimilaciji i multikulturalnosti u dvije višetetničke sredine - Istri i Vukovaru. Očekivali smo da će se većinska grupa u ove dvije sredine razlikovati. S obzirom da su neka ranija istraživanja u vukovarskom poslijeratnom kontekstu utvrdila razlike u stavu tolerancije na različitosti i zagovaranju asimilacije manjina (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009.a), također smo ispitali postoje li razlike između djece i roditelja u ideološkim stavovima u ove dvije sredine. Drugi cilj bio je usporediti prediktore orijentacije prema asimilaciji i multikulturalnosti u ove dvije sredine. U skladu s hipotezom o djelovanju socijalnog konteksta na vrijednosne međugrupne orijentacije, pretpostavili smo da bi se zbog specifičnih obilježja međugrupnih odnosa u dvije sredine ti prediktori mogli razlikovati po strukturi i prediktivnoj snazi.

METODOLOGIJA

Sudionici

Istraživanje je provedeno tijekom 2007. i 2008. godine na 977 sudionika, 703 vukovarska i 274 istarska Hrvata. Sudionici su bili učenici šestih i osmih razreda osnovnih škola² te njihovi roditelji ili skrbnici (raspon dobi 28-71 godina, $M=41,9$, $SD=6,48$). Udio odraslih u odnosu na djecu je u vukovarskom uzorku 53,6%, a u istarskom 58,8% (odnosno 536 odraslih i 438 djece).

Postupak

Učenici su ispunjavali upitnik u sklopu redovne nastave, a za vrijeme ispitivanja u razredu je s njima bio/la samo ispitivač. Ispitivanje je trajalo oko jednoga školskog sata. Upitnik za roditelje djeca su nosila

kući u zatvorenim kovertama, te su ispunjene upitnike na isti način, zatvorene, vraćali u školu i predavali istraživačima u dogovoreno vrijeme. Ispitivanje je bilo anonimno, a dječji i roditeljski upitnici uparivani na temelju po slučaju dodijeljenoga broja, koji je bio jednak na dječjem i roditeljskim upitnicima.

Istraživanje je odobrilo nadležno tijelo za brigu o etičkim aspektima istraživanja s ljudima i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta.

Mjerni instrumenti

U istraživanju su ispitane sljedeće skupine varijabli: spol, dob i nacionalnost sudionika, identitet (nacionalni identitet i nacionalizam), unutargrupna pristranost, vrijednosne međugrupne orijentacije (stav prema multikulturalnosti i stav prema asimilaciji nacionalnih manjina), te međugrupna ponašanja (međugrupni kontakt i socijalna distanca).

Nacionalni identitet izmjeren je s četiri tvrdnje preuzete iz skale nacionalnog identiteta (NAIT) (Čorkalo i Kamenov, 2003.), uz koje sudionik iskazuje svoj stupanj slaganja od 1 (izrazito se ne slažem) do 5 (izrazito se slažem). Veći rezultat upućuje na izraženiji nacionalni identitet. Primjeri čestica su: »Svaka nacija bi trebala njegovati svoje nacionalne ideale.« te »Smatram da sam vrlo svjestan pripadnosti vlastitoj naciji«. Koeficijent unutarnje konzistencije u ovom je istraživanju iznosio $\alpha=0,68$ na vukovarskom, odnosno $\alpha=0,72$ na istarskom uzorku.

Nacionalizam je izmjeren skalom nacionalizma preuzetom iz NAIT skale (Čorkalo i Kamenov, 2003.) koja se sastoji od 4 tvrdnje uz koje sudionik iskazuje svoj stupanj slaganja od 1 (izrazito se ne slažem) do 5 (izrazito se slažem). Primjeri čestica

² U Istri nisu zahvaćeni učenici prvih razreda srednjih škola.

su: »Dobar pripadnik moje nacije ne bi se smio družiti s našim neprijateljima.«, te »Pripadnici istoga naroda trebali bi se uvijek držati zajedno«. Koeficijent unutarnje konzistencije u ovom je istraživanju iznosio $\alpha=0,69$ na vukovarskom, odnosno $\alpha=0,67$ na istarskom uzorku.

Unutargrupna pristranost izmjerena je kao razlika opće evaluacije vlastite i vanjske grupe. Sudionici su procjenjivali kakav je njihov opći odnos prema vlastitom i drugom narodu (Hrvatima i Srbima/Talijanima) na skali od 0 (izrazito negativan) do 10 (izrazito pozitivan). Teorijski raspon rezultata kreće se od -10 do 10, a viši pozitivni rezultat znači veću unutargrupnu pristranost.

Stav prema multikulturalnosti (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2007.) ispitan je skalom od 9 čestica koje opisuju toleranciju na etničku različitost ($\alpha=0,79$ na vukovarskom i $\alpha=0,68$ na istarskom uzorku), a sudionici su izražavali svoj stupanj slaganja s česticama na skali od 1 do 4. Viši rezultat znači pozitivniji stav prema multikulturalnosti. Primjer čestice glasi: »Svaka država dužna je brinuti se o pravima nacionalnih manjina.« te »Nacionalne manjine obogaćuju kulturu svakog naroda«.

Stav prema asimilaciji nacionalnih manjina (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2007.) odmjeren je skalom od 3 čestice čiji se sadržaj odnosio na način školovanja etničkih manjina ($\alpha=0,65$ na vukovarskom i $\alpha=0,72$ na istarskom uzorku). Sudionici su svoj stupanj slaganja iskazivali na skali od 1 do 4. Primjeri tvrdnji su: »Budući da se škole nalaze u Hrvatskoj, svi bi učenici trebali pohađati nastavu na hrvatskom jeziku.« te »Većinski narod treba odrediti kako će izgledati školovanje u jednoj zemlji«.

Međugrupni kontakt izmjeren je pomoću čestice koja glasi: »Kakav je Vaš osobni kontakt s pripadnicima druge grupe?« Od-

govori su kodirani od 1 (nikakvi kontakti), 2 (samo slučajni kontakti), 3 (poznanički kontakti) te 4 (prijateljski kontakti).

Kao mjera socijalne distance korištena je prilagođena Bogardusova skala socijalne distance koja mjeri spremnost na bliskost s pripadnicima druge grupe (u Vukovaru prema Srbima, a u Istri prema Talijanima) i to sa sljedećim stupnjevima: »da živimo u istoj državi«, »da idemo u isti razred/da smo suradnici na radnom mjestu«, »da stanujemo kuća do kuće«, »da smo prijatelji i družimo se izvan kuće«, »da smo prijatelji i da se uzajamno posjećujemo«, »da smo rođaci/svojta«, »da mi je cura/dečko/da smo u braku«.

REZULTATI I RASPRAVA

Međugrupne vrijednosne orijentacije: multikulturalnost i asimilacionizam

Kako bismo odgovorili na pitanje razlikuje li se većinska grupa u svojim međugrupnim vrijednosnim orijentacijama - prema asimilaciji i multikulturalnosti - s obzirom na socijalni kontekst i socijalnu ulogu sudionika, proveli smo dvije dvosmjerne analize varijance za svaki međugrupni stav (sredina: Vukovar ili Istra, te socijalna uloga: djeca ili roditelji). U tablici 1. prikazane su prosječne vrijednosti stava prema asimilaciji i multikulturalnosti djece i roditelja u dvije višetetničke zajednice, Istri i Vukovaru.

Tablica 1.

Stav prema asimilaciji manjina i prema multikulturalnosti djece i roditelja u Vukovaru i u Istri

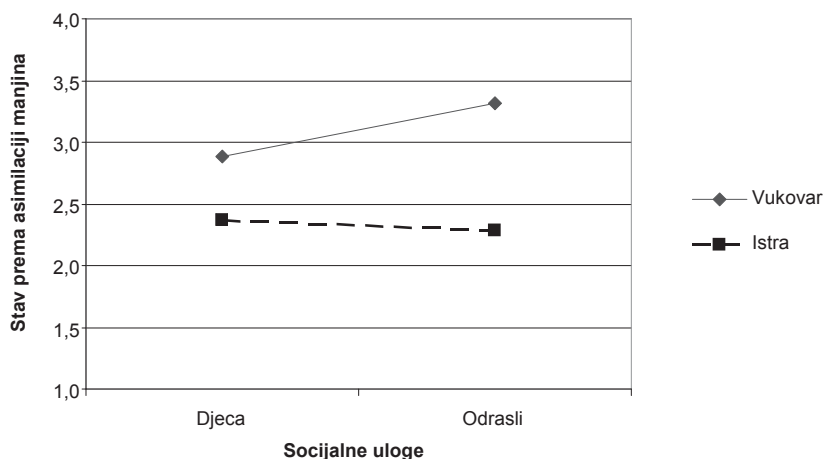
		Stav prema asimilaciji			Stav prema multikulturalnosti		
		N	M	SD	N	M	SD
Vukovar	Djeca	326	2,89	0,82	326	3,08	0,61
	Roditelji	377	3,32	0,80	377	3,40	0,53
Istra	Djeca	113	2,37	0,78	113	3,47	0,39
	Roditelji	161	2,29	0,97	161	3,70	0,31

Rezultati provedenih analiza upućuju na značajan glavni efekt sredine i socijalne uloge i za stav prema asimilaciji kao i za stav prema multikulturalnosti. Hrvati u Istri imaju značajno pozitivniji stav prema multikulturalnosti od Hrvata u Vukovaru ($F(1,976) = 87,844$, $p < 0,001$). Uz to, roditelji u obje sredine jače su orijentirani prema multikulturalnosti od djece ($F(1,976) = 54,836$, $p < 0,001$). Međutim, valja naglasiti da je veličina tih efekata mala (veličina efekta za efekt sredine iznosi $\eta^2 = 0,002$, a za efekt socijalne uloge $\eta^2 = 0,001$). Interakcija sredine i socijalne uloge nije dobivena za stav prema multikulturalnosti. No, za stav prema asimilaciji manjina značajna su oba glavna efekta, ali i interakcija socijalne uloge i sredine. Očekivano, Hrvati u Vukovaru su znatno skloniji asimilaciji manjina

od istarskih Hrvata ($F(1,976) = 167,198$, $p < 0,001$). Međutim, iako je glavni efekt socijalne uloge značajan ($F(1,976) = 8,793$, $p < 0,01$) i pokazuje da su roditelji općenito skloniji asimilaciji manjina od djece, dobivena značajna interakcija socijalne uloge i sredine ($F(1,976) = 18,197$, $p < 0,001$) pokazuje da to vrijedi samo za vukovarski uzorak ($t = 7,111$, $df = 701$, $p < 0,001$), dok u Istri nije nađena razlika između roditelja i djece u stavu prema asimilaciji. No, ponovno treba naglasiti da su dobiveni efekti relativno mali (veličina efekta za efekt sredine iznosi $\eta^2 = 0,013$, što znači da se 1,3% varijance asimilacionizma može pripisati sredini, dok za interakciju sredine i socijalne uloge veličina efekta iznosi tek $\eta^2 = 0,001$). Na slici 1. prikazana je dobivena interakcija.

Slika 1.

Interakcijski efekt sredine i socijalne uloge za stav prema asimilaciji manjina

Ovi podaci, odnosno dobivene značajne (i relativno velike) razlike između Hrvata u Istri i Vukovaru potvrđuju očekivanje da većinska grupa nije homogena u svojim ideološkim stavovima i međugrupnim vrijednosnim orijentacijama kako se to obično navodi u literaturi i da ti stavovi nisu univerzalni, već ovisni o kontekstu i socijalnoj ulozi (djeca - odrasli). Socijalne norme sredine u kojoj žive, neposredna svakodnevna iskustva s pripadnicima druge ili drugih grupa te stupanj socijalne rekonstrukcije zajednice nakon sukoba ono su što u velikoj mjeri određuje odnos većine prema specifičnoj manjinskoj skupini.

Tome u prilog govori i usporedba prosječnih rezultata na mjerama multikulturalnosti i asimilaciji u između dvije sredine. Iako su u obje višetničke zajednice dobivene značajne razlike u smjeru višeg rezultata na mjeri multikulturalnosti (za Vukovar: $t=3,345$, $df=702$, $p<0,001$; za Istru: $t=19,913$, $df=273$, $p<0,001$), u Vukovaru je ta razlika mala ($M_{\text{multikulturalnost}} = 3,2$, $M_{\text{asimilacija}} = 3,1$; Cohenov $d=0,23$), no značajna vje-

rojatno zbog relativno velikog broja sudionika, dok je u Istri ona znatno veća ($M_{\text{multikulturalnost}} = 3,6$, $M_{\text{asimilacija}} = 2,3$; Cohenov $d=2,41$). Možemo reći da je stav prema asimilaciji u Istri blago negativan (ispod je teorijske srednje vrijednosti skale), a istovremeno je stav prema multikulturalnosti izrazito pozitivan. Hrvati u Istri, prema tome, cijene multikulturalnost svoje sredine, zagovaraju prava manjina i općenito manjinske skupine vide kao bogatstvo sredine u kojoj žive, te su spremniji prihvatiti manjinska prava kao neupitna i ne zagovarati asimilaciju manjina odnosno premoć većinske grupe. U Vukovaru, s druge strane, oba su stava blago pozitivna. Drugim riječima, vukovarski Hrvati prepoznaju multikulturalnost kao vrijednost sredine u kojoj žive, ali je ipak nešto manje vrednuju od Hrvata u Istri, te istodobno zagovaraju veća prava većinskog naroda u odnosu na manjine.

U tablicama 2. i 3. prikazane su korelacije među ispitivanim varijablama u svakom poduzorku.

Tablica 2.

Korelacije prediktora i kriterija u Vukovaru na uzorku roditelja (obično) i djece (kurzivom)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Multikult	1								
2. Asimilac.	-0,076 <i>-0,129*</i>	1							
3. Nacional.	-0,374** <i>-0,427**</i>	0,387** <i>0,305**</i>	1						
4. Nac. id.	-0,100* <i>0,031</i>	0,148** <i>0,092</i>	0,379** <i>0,400**</i>	1					
5. UGP	-0,479** <i>-0,505**</i>	0,215** <i>0,192**</i>	0,440** <i>0,510**</i>	0,229** <i>0,236**</i>	1				
6. Soc. dist.	-0,482** <i>-0,441**</i>	0,220** <i>0,172**</i>	0,525** <i>0,539**</i>	0,227** <i>0,185**</i>	0,504** <i>0,619**</i>	1			
7. Kontakt	0,396** <i>0,341**</i>	-0,167** <i>-0,159**</i>	-0,428** <i>-0,448**</i>	-0,216** <i>-0,138*</i>	-0,413** <i>-0,462**</i>	-0,540** <i>-0,546**</i>	1		
8. Spol	0,099 <i>0,260**</i>	0,004 <i>-0,078</i>	-0,162** <i>-0,231**</i>	-0,084 <i>-0,099</i>	-0,127* <i>-0,309**</i>	-0,025 <i>-0,192**</i>	0,097 <i>0,179**</i>	1	
9. Dob	0,090 <i>-0,210**</i>	-0,039 <i>0,262**</i>	0,016 <i>0,093</i>	0,02 <i>0,0078</i>	-0,008 <i>0,030</i>	0,001 <i>0,039</i>	0,005 <i>-0,124*</i>	-0,190 <i>-0,045</i>	1

Tablica 3.

Korelacije prediktora i kriterija u Istri na uzorku roditelja (obično) i djece (kurzivom)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Multikult.	1								
2. Asimilac.	-0,453** <i>-0,173</i>	1							
3. Nacional.	-0,254** <i>-0,021</i>	0,217** <i>0,074</i>	1						
4. Nac. id.	0,014 <i>0,092</i>	0,048 <i>0,182*</i>	0,364** <i>0,465**</i>	1					
5. UGP	-0,136 <i>-0,208*</i>	0,280** <i>0,085</i>	0,177* <i>0,201*</i>	0,170* <i>-0,075</i>	1				
6. Soc. dist.	-0,339** <i>-0,242**</i>	0,261** <i>0,312**</i>	0,175* <i>0,208*</i>	0,012 <i>0,117</i>	0,434** <i>0,295**</i>	1			
7. Kontakt	0,299** <i>-0,074</i>	-0,325** <i>-0,034</i>	0,025 <i>-0,105</i>	0,168* <i>0,066</i>	-0,169* <i>-0,133</i>	-0,329** <i>0,031</i>	1		
8. Spol	0,087 <i>-0,141</i>	0,076 <i>-0,192*</i>	-0,187* <i>-0,250**</i>	-0,204** <i>-0,180</i>	0,104 <i>-0,202*</i>	-0,009 <i>-0,292**</i>	0,008 <i>-0,170</i>	1	
9. Dob	0,037 <i>-0,114</i>	-0,145 <i>-0,146</i>	0,182* <i>-0,224*</i>	0,125 <i>-0,180</i>	-0,149 <i>-0,096</i>	-0,162* <i>-0,245**</i>	0,019 <i>-0,026</i>	-0,286** <i>0,200*</i>	1

Zanimljiv je nalaz da dva ideološka stava koja smo zahvatili ovim istraživanjem na vukovarskom uzorku nisu međusobno povezana, dok je na istarskom uzorku nađena niska negativna korelacija ($r=-0,33$, $p<0,001$) (tablice 2. i 3.). Detaljnija usporedba tog odnosa kod djece i odraslih pokazuje da u Vukovaru ta dva ideološka stava nisu povezana kod odraslih, ali su ipak povezana na uzorku djece, iako vrlo nisko ($r=-0,13$, $p<0,05$). U Istri su stavovi prema asimilaciji i toleranciji umjereno negativno povezani kod odraslih ($r=-0,45$, $p<0,001$), a kod djece korelacija nije dostigla razinu značajnosti, no sama veličina korelacije je slična onoj dobivenoj na vukovarskoj djeci ($r=-0,17$, $p>0,05$). Dakle, možemo zaključiti kako su kod djece u Vukovaru i Istri asimilacionizam i multikulturalnost tek blago negativno povezani, kao i kod odraslih u Istri kod kojih je ta povezanost nešto izrazitija iako još uvijek niska. Ti su nalazi u skladu s podacima koje su dobili Levin i suradnici (2011.) na uzorku od 299 studenata, predstavnika većinske (bjelačke)

rasne skupine u Americi, u kojem autori navode umjerenu negativnu povezanost ($r=-0,37$, $p<0,001$) između stava prema asimilaciji i stava prema multikulturalnosti. Takav nalaz sugerira da su osobe koje su sklone asimilaciji manjina istovremeno nešto manje spremne tolerirati etničke različitosti – očekuju od manjinske grupe da se, barem u nekoj mjeri, prilagode većinskoj grupi sredine u kojoj živi. Međutim, kod odraslih osoba u Vukovaru te dvije vrijednosne orijentacije su potpuno nezavisne. Uzmemo li prethodno objašnjenje kao točno, to bi značilo da odrasli u Vukovaru žive u svojevrsnoj kognitivnoj disonanci jer su istodobno jednako skloni asimilacionizmu manjina, ali i multikulturalnosti. Međutim, Levin i suradnici (2011.) ističu važnost poznavanja normativnog ideološkog konteksta u ispitivanju predrasuda i međugrupnih odnosa, te orijentaciju na specifične vanjske grupe. Drugim riječima, moguće je da normativni ideološki stav prema multikulturalizmu u nekoj sredini u većoj mjeri uključuje samo jednu (ili samo neke) od vanjskih grupa u

odnosu na ostale. To je vjerojatno slučaj i u našem istraživanju. Moguće je pretpostaviti da su u Vukovaru manjine prepoznate kao kulturno bogatstvo sve dok ne traže posebna prava i time postaju prijetnja većinskoj grupi. Također je moguće da se sve ostale manjine u Vukovaru percipiraju kao vrijednost te sredine, no da se stav prema asimilaciji odnosi na srpsku manjinu koja je najveća, s kojom su Hrvati donedavno bili u sukobu koji je ostavio traume, a koja jedina ima i koristi pravo na poseban oblik školovanja prema tzv. A modelu. Upravo specifičnost vukovarskog konteksta može uvjetovati takav nezavisan odnos asimilacionizma i multikulturalnosti kod odraslih osoba iz većinske grupe, koji imaju pozitivno predratno iskustvo suživota u višetničkoj zajednici na koje su ponosni, te to izaziva pozitivan stav prema multikulturalnosti, ali istovremeno percipiraju specifičnu vanjsku grupu kao prijetnju svom identitetu i interesima zbog iskustva oružanog sukoba. Budući da se tvrdnje kojima se ispitivao asimilacionizam odnose na školovanje manjina, moguće je da većinska grupa ima pozitivan stav prema manjinskom njegovanju kulture i identiteta u privatnoj sferi života, no očekuje asimilaciju u javnim aspektima života. To bi govorilo u prilog modelu slabog (a ne jakog) asimilacionizma u Vukovaru. No, te bi pretpostavke trebalo provjeriti u budućim istraživanjima koja bi uključivala druge manjine koje također koriste pravo posebnog oblika školovanja po modelu A, a pritom nikada nisu bile u izravnom sukobu s većinskom grupom (npr. češka i slovačka manjina).

Predikcija multikulturalnosti i asimilacionizma na temelju sociodemografskih varijabli, međugrupnih stavova i ponašanja

Kako bismo ispitali strukturu i relativnu snagu prediktora sklonosti multikulturalnosti i asimilaciji manjina u dvije višetničke zajednice, proveli smo hijerarhijske regresijske analize sa stavom prema asimilaciji i stavom prema multikulturalnosti kao kriterijskim varijablama, dok su prediktorske varijable podijeljene na četiri bloka: 1. korak: sociodemografske varijable (spol, dob); 2. korak: oblik vezanosti za vlastitu naciju (nacionalni identitet i nacionalizam); 3. korak: unutargrupna pristranost (kao posljedica osjećaja pripadnosti grupi); 4. korak: međugrupne bihevioralne namjere i ponašanja (kontakt i socijalna distanca prema manjinskoj grupi).

Ovaj posljednji korak možda teorijski može djelovati upitno budući da stvarnim ponašanjem (kontakt) i bihevioralnom namjerom za ponašanjem (socijalna distanca) prema drugoj grupi predviđamo stavove. Međutim, smatramo to opravdanim jer nas zaista i zanima ima li stvarni međuetnički kontakt efekt na ideološke stavove, kako na to upućuju nalazi novijih metaanaliza (Tropp i Pettigrew, 2005.; Tropp i Prenovost, 2008.; Pettigrew i Tropp, 2011.) koji pokazuju da međugrupni kontakt predviđa predrasude, a ne obratno.

Hijerarhijsko uvođenje pojedinoga skupa prediktora omogućilo nam je utvrđivanje nezavisnoga doprinosa varijabli za koje očekujemo da su teorijski relevantne u različitom stupnju. Očekivali smo različitu prediktivnu snagu ispitivanih varijabli u dvije sredine. Tako je prediktorski sklop sociodemografskih varijabli vjerojatno najmanje prediktivan, no pretpostavljamo različitu prediktivnu snagu identitetnih varijabli kao posebnoga sklopa, te mjera među-

grupnih odnosa. Pri tome smo očekivali da najbolji prediktor stava prema asimilaciji u Vukovaru bude nacionalizam (a da nacionalni identitet nema zaseban doprinos). U Istri očekujemo znatno nižu prosječnu razinu nacionalizma uz niski varijabilitet, zbog čega to ne bi bio najbolji prediktor stava prema asimilaciji manjina. Očekivali smo da bi najjaču prediktivnu snagu u Istri mogao imati kontakt s drugom grupom. Kada se radi o multikulturalnosti, u obje smo sredine pretpostavili da će najbolji prediktori biti socijalna distanca prema pripadnicima relevantne manjinske grupe kao i kontakt (odnosno stupanj bliskosti kontakta) s tom

grupom. Također smo očekivali da će nacionalni identitet i unutargrupna pristranost biti bolji prediktori multikulturalnosti od drugog oblika nacionalne vezanosti - nacionalizma.

Zbog ranije utvrđenih razlika između djece i odraslih te između dviju višetničkih zajednica, proveli smo regresijske analize za kriterije asimilacionizma i multikulturalnosti odvojeno za svaki od četiri poduzorka – djeca iz Vukovara, odrasli iz Vukovara, djeca iz Istre i odrasli iz Istre.

Rezultati provedenih analiza za stav prema multikulturalnosti prikazani su u tablicama 4. i 5.

Tablica 4.

Predikcija stava prema multikulturalnosti za roditelje i djecu iz Vukovara na temelju sociodemografskih varijabli, nacionalnog identiteta i nacionalizma, unutargrupne pristranosti, te socijalne distance i međugrupnog kontakta

	Vukovar – roditelji				Vukovar – djeca			
	β u prvom koraku	β u za- dnjem koraku	R^2	ΔR^2	β u prvom koraku	β u za- dnjem koraku	R^2	ΔR^2
Spol	0,12	0,09	0,02		0,27**	0,09	0,12**	
Dob	0,12	0,11*			-0,21**	-0,17**		
Nacionalni identitet	-0,07	-0,01	0,13**	0,11**	0,05	0,14**	0,25**	0,13**
Nacionalizam	-0,30**	-0,01			-0,40**	-0,20**		
Unutargrupna pristranost	-0,42**	-0,28**	0,27**	0,15**	-0,40**	-0,33**	0,36**	0,11**
Socijalna distanca	-0,24**	-0,24**	0,37**	0,09**	-0,17*	-0,17*	0,37**	0,01*
Kontakt s drugom grupom	0,19**	0,19**			-0,01	-0,01		

β - standardizirani beta koeficijenti; R^2 - koeficijent determinacije; ΔR^2 - promjena u R^2 nakon uvođenja sljedećeg bloka varijabli

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

β u prvom koraku – odnosi se na korak u kojem je skup varijabli uveden u regresijsku analizu

Tablica 5.
Predikcija stava prema multikulturalnosti za djecu i roditelje iz Istre

	Istra – roditelji				Istra – djeca			
	β u prvom koraku	β u zadnjem koraku	R^2	ΔR^2	β u prvom koraku	β u zadnjem koraku	R^2	ΔR^2
Spol	0,13	0,09	0,02		0,11	0,07	0,02	
Dob	0,10	0,06			0,09	0,06		
Nacionalni identitet	0,19*	0,16	0,09**	0,07**	0,12	0,12	0,03	0,01
Nacionalizam	-0,25**	-0,20*			-0,03	0,01		
Unutargrupna pristranost	-0,16	-,001	0,11**	0,02*	-0,22*	-0,19	0,08*	0,05*
Socijalna distanca	-0,23**	-0,23**	0,23**	0,12**	-0,14	-0,14	0,10*	0,02
Kontakt s drugom grupom	0,23**	0,23**			-0,07	-0,07		

β - standardizirani beta koeficijenti; R^2 - koeficijent determinacije; ΔR^2 - promjena u R^2
 $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Usporedba obrazaca upotrijebljenih prediktora na pojedinim poduzorcima pokazuje da je znatno više varijance stava prema multikulturalnosti objašnjeno u Vukovaru nego u Istri (37% na vukovarskim uzorcima, a tek 10% i 23% u Istri). Štoviše, na poduzorku istarske djece navedeni prediktori objašnjavaju malo varijance (tek 10%), a jedini značajni prediktor je unutargrupna pristranost. Kod roditelja u Istri bolji prediktor multikulturalnosti su međugrupna ponašanja (socijalna distanca i kontakt), te oblici nacionalne vezanosti (pri čemu je nacionalizam bolji prediktor od čistog nacionalnog identiteta). Zanimljivo je također da je kod odraslih osoba u Istri nacionalni identitet u slaboj, ali pozitivnoj vezi s multikulturalnosti, dok je nacionalizam u negativnom odnosu. Ti nalazi sugeriraju da multikulturalnost ili tolerancija na etničke različitosti u Istri (više) nije pitanje identifikacije s vlastitom grupom, već da stav prema vanjskoj grupi ovisi o realnim međugrupnim odnosima. Ovu pretpostavku bi, međutim, valjalo provjeriti istražujući odnos istarskih Hrvata i prema drugim etničkim manjinama.

S druge strane, prediktori multikulturalnosti u Vukovaru mnogo su sličniji kod djece i odraslih. Oni su ujedno i brojniji nego je to slučaj u Istri. Rezultati pokazuju kako je najbolji prediktor pozitivnog stava prema multikulturalnosti mala unutargrupna pristranost. Zatim slijedi mala socijalna distanca prema vanjskoj grupi, koja se pokazala značajnom i kod djece i kod odraslih. Taj je nalaz u skladu s podacima koje dobivaju Hindriks i suradnici (2011.) na preko 2 000 nizozemskih Turaka i Marokanaca, a koji pokazuju da je prihvaćanje multikulturalnosti povezano sa smanjenjem socijalne distance. I dob je varijabla koja u određenoj mjeri previđa toleranciju odnosno multikulturalnost, no zanimljivo je da je kod odraslih osoba sklonost multikulturalnosti veća što je osoba starija, dok je kod djece odnos obrnut. Moguće je da se kod odraslih osoba multikulturalnost razvija s iskustvom, kao i kroz kontakte na radnom mjestu (koje odrasli u Vukovaru imaju, za razliku od djece). No isto je tako moguće da starije osobe imaju i pozitivno iskustvo zajedničkog suživota različitih etničkih skupina prije rata, dok su oni mlađi svoje ideološke stavove formirali upravo u jeku

ili neposredno nakon rata. S druge strane, djeca u našem uzorku imaju između 10 i 18 godina (prosječna dob iznosi 14 godina), što je dob kada se mladi vrlo često identificiraju s grupama kojima pripadaju i internaliziraju norme svoje grupe što u interakciji sa socijalnim kontekstom života u podijeljenoj zajednici pridonosi unutargrupnom zatvaranju. Tome u prilog govori i podatak da su na uzorku djece oblici vezanosti za vlastitu naciju (nacionalni identitet i nacionalizam) značajni prediktori stava prema multikulturalnosti, dok to kod odraslih nije slučaj. Točnije, kod odraslih nacionalizam prestaje biti prediktorom kada se u analizu uvede unutargrupna pristranost, te smo testirali medijacijski efekt unutargrupne pristranosti na odnos nacionalizma i multikulturalnosti koristeći medijacijski pristup koji predlažu Preacher i Heyes (2008.). Rezultati na uzorku sudionika iz Vukovara pokazuju značajni indirektni utjecaj nacionalizma na sklonost multikulturalnosti ($z = -5,93$; $p < 0,001$) što znači da je unutargrupna pristranost djelomični medijator odnosa između nacionalizma i multikulturalnosti, odnosno da izraženiji nacionalizam dovodi do veće pristranosti u korist vlastite grupe, koja onda vodi manjoj sklonosti prema multikulturalnosti iako nacionalizam ostvaruje i direktni utjecaj na sklonost multikulturalnosti. I kod djece nalazimo specifičnosti vezane uz odnos nacionalne vezanosti i unutargrupne pristranosti. Naime, na uzorku vukovarske djece nacionalna identifikacija nije sama po sebi prediktor multikulturalnosti, nego to postaje tek kada se u regresijsku analizu uvede unutargrupna pristranost. Taj je nalaz lakše razumjeti ako uzmemo u obzir početnu negativnu korelaciju nacionalne identifikacije s multikulturalnošću, koja postaje neznčajna kada se kontrolira sklonost unutargrupnoj pristranosti. Budući da

nacionalni identitet i nacionalizam kao dva oblika nacionalne vezanosti uvodimo u istom koraku (a i smjer povezanosti s kriterijem im je jednak), nacionalizam se nameće kao snažniji (negativni) prediktor multikulturalnosti, te nacionalna identifikacija ništa dalje ne pridonosi objašnjenju varijance kriterija. Međutim, uvođenjem unutargrupne pristranosti u regresijsku analizu smanjuje se efekt nacionalizma (što sugerira da nacionalizam i unutargrupna pristranost djelomično objašnjavaju isti dio varijance kriterija), a izdvaja se pozitivni aspekt nacionalne identifikacije koji ima zasebni doprinos objašnjenju multikulturalnosti. Osim navedenoga, kod odraslih je značajan prediktor multikulturalnosti još i bliskost kontakta s pripadnicima druge grupe, dok kod djece mali, ali značajni efekt ima spol, pri čemu djevojke imaju pozitivniji stav prema multikulturalnosti od mladića.

Ukupno gledano, rezultati upućuju na zaključak da je stav prema multikulturalnosti prije svega odraz normi sredine u kojoj pojedinac živi (npr. norma međugrupnog kontakta i socijalne distance prema vanjskoj grupi), a u manjoj je mjeri ovisan o sociodemografskim varijablama i karakteristikama pojedinca. Tome svjedoče značajne razlike u stavu prema multikulturalnosti u Istri i Vukovaru (pri čemu su stavovi u Istri pozitivniji), te vrlo male standardne devijacije, pogotovo u istarskom uzorku. S obzirom na tako mali varijabilitet rezultata u Istri nije neobično da smo objasnili vrlo malen postotak varijance multikulturalnosti u toj sredini.

Rezultati predikcije ideološkog stava prema asimilaciji manjina prikazani su u tablicama 6. i 7.

Tablica 6.

Predikcija stava prema asimilaciji nacionalnih manjina za djecu i roditelje iz Vukovara na temelju doprinosa sociodemografskih varijabli, nacionalnog identiteta i nacionalizma, unutargrupne pristranosti, te socijalne distance i međugrupnog kontakta

	Vukovar – roditelji				Vukovar – djeca			
	β u prvom koraku	β u zadnjem koraku	R^2	ΔR^2	β u prvom koraku	β u zadnjem koraku	R^2	ΔR^2
Spol	0,05	0,07	0,00		0,08	0,00	0,09**	
Dob	-0,01	-0,02			0,28**	0,25**		
Nacionalni identitet	0,05	0,05	0,10**	0,09**	0,04	0,03	0,15**	0,06**
Nacionalizam	0,28**	0,26**			0,24**	0,23**		
Unutargrupna pristranost	-0,01	-0,02	0,10**	0,00	0,05	0,05	0,15**	0,00
Socijalna distanca	0,15*	0,15*	0,11**	0,02	-0,01	-0,01	0,15**	0,02
Kontakt s drugom grupom	0,12	0,12			0,01	0,01		

β - standardizirani beta koeficijenti; R^2 - koeficijent determinacije; ΔR^2 - promjena u R^2

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Tablica 7.

Predikcija stava prema asimilaciji nacionalnih manjina za djecu i roditelje iz Istre

	Istra – odrasli				Istra – djeca			
	β u prvom koraku	β u zadnjem koraku	R^2	ΔR^2	β u prvom koraku	β u zadnjem koraku	R^2	ΔR^2
Spol	0,02	0,05	0,03		-0,14	-0,09	0,04	
Dob	-0,17*	-0,15*			-0,10	-0,05		
Nacionalni identitet	-0,09	-0,09	0,10**	0,07**	0,08	0,11	0,04	0,00
Nacionalizam	0,29**	0,23**			-0,01	-0,07		
Unutargrupna pristranost	0,29**	0,22*	0,18**	0,08**	0,05	-0,05	0,04	0,00
Socijalna distanca	0,04	0,04	0,24**	0,06**	0,28**	0,28**	0,12*	0,08*
Kontakt s drugom grupom	-0,24**	-0,24**			-0,11	-0,11		

β - standardizirani beta koeficijenti; R^2 - koeficijent determinacije; ΔR^2 - promjena u R^2

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Odabranim prediktorima je u Vukovaru objašnjen znatno manji udio varijance stava prema asimilaciji manjina (11%-15%) u odnosu na stav o multikulturalnosti (oko 37%), pri čemu u tom stavu nema velikih razlika između djece i njihovih roditelja. S druge strane, u Istri je objašnjeni postotak varijance podjednak za oba ideološka stava, pri čemu je kod djece znatno niži (10%

za multikulturalnost i 12% za asimilacionizam), nego za roditelje (23% za multikulturalnost i 24% za asimilacionizam). Već ta razlika govori u prilog hipotezi da ideološki stavovi većinske grupe ovise o specifičnom neposrednom kontekstu.

Ukoliko usporedimo prediktore pozitivnog stava prema asimiliranju manjinskih grupa u Vukovaru i Istri, rezultati pokazu-

ju da su oni sličniji kod djece i roditelja u Vukovaru, nego je to slučaj u Istri. U Vukovaru je stav prema asimilaciji predviđen u prvom redu nacionalizmom, dok se sam nacionalni identitet nije pokazao značajnim prediktorom. Dakle, sama identifikacija s vlastitom nacionalnom grupom ne znači izraženiju podršku asimilaciji drugih etničkih grupa, već se takav negativan odnos prema drugim grupama javlja tek uz izraženiji nacionalizam, odnosno uz veličanje vlastite grupe u odnosu na druge. To je u skladu s tezom koju zastupa Brewer (2007.), da privrženost vlastitoj grupi i pozitivna slika vlastite grupe nije ni u kakvoj vezi s (negativnim) odnosom prema vanjskoj grupi. Također ističe kako se favoriziranje vlastite grupe javlja uslijed djelovanja motiva sigurnosti (motiv za pripadanjem i motiv za različitostu), te da stav prema vanjskoj grupi varira ovisno o međugrupnim odnosima i s tim povezanoj prijetnji motivima sigurnosti. U Vukovaru se uz nacionalizam značajnim prediktorom asimilacionizma na uzorku djece pokazala još i dob, pri čemu stariji adolescenti imaju pozitivniji stav prema asimilaciji. Na uzorku odraslih stanovnika Vukovara, uz nacionalizam, stav o asimilaciji određuju u manjoj mjeri i međugrupna ponašanja i iskustva - veća socijalna distanca, ali i manja bliskost kontakta s drugom grupom. U Istri je, s druge strane, pronađeno manje slaganje u obrascima između djece i odraslih. Zanimljivo je da je jedini prediktor stava prema asimilaciji kod istarske djece veća socijalna distanca prema drugoj grupi. Ona objašnjava vrlo mali postotak varijance pa ostaje za istražiti što zapravo određuje sklonost asimiliranju manjina u toj skupini. Kod odraslih iz Istre prediktori stava o asimilaciji u podjednakoj su mjeri nacionalizam, unutargrupna pristranost i manji kontakt s drugom grupom, te u znatno manjoj mjeri mlađa dob

sudionika. Drugim riječima, asimilaciji su skloniji mlađi odrasli, osobe s izraženijim nacionalizmom, unutargrupnom pristranostu, te oni s manje bliskim kontaktima s Talijanima.

PREDNOSTI I OGRANIČENJA OVOG ISTRAŽIVANJA

Sagledamo li rezultate provedenog istraživanja u širem kontekstu, možemo zaključiti da oni donose nekoliko novih i relevantnih spoznaja. Prije svega, važno je istaknuti da dobiveni nalazi u cjelini predstavljaju potvrdu naše pretpostavke da većinska grupa nije homogena u svojim ideološkim stavovima prema nacionalnim manjinama kako se to često pretpostavlja u istraživanjima u kojima se u pravilu u interpretaciji nalaza provlači ideja o univerzalnosti reakcija većinske grupe (Verkuyten, 2003.; Verkuyten, 2005.; Verkuyten i Thijs, 2010.). Naime, budući da je kulturalna i etnička raznolikost karakteristika većine društava u današnje vrijeme, istraživanja grupnog identiteta i međuetničkih stavova jako su zastupljena u znanstvenoj literaturi. Kao što navode Brug i Verkuyten (2007.), višetnička društva i zajednice sve više se nameću kao aktualni izazov (posebno u Europi), jer je potrebno naći način da se omoguću njegovanje grupnih identiteta etničkih manjina, izjednače mogućnosti većine i manjina te smanji socijalna nejednakost, ali uz istovremeno zadržavanje jedinstva i socijalne kohezije društva u cjelini. U osmišljavanju multikulturnih politika i načina djelovanja, često se zanemaruje utjecaj stavova samih članova takvih zajednica prema kulturalnoj različitosti, premda se upravo od njih očekuje da u svojim zajednicama svakodnevno žive s takvim razlikama. Rezultati ovog istraživanja upućuju na potrebu da se u budućim istraživanjima

vodi više računa o neposrednom kontekstu u kojem se istraživanje provodi, te da se uzmu u obzir specifična kontekstualna iskustva većine.

Važnim doprinosom smatramo i nalaz da izraženost nacionalnog identiteta operacionalizirana kao osjećaj pripadnosti i privrženosti vlastitoj naciji, iako je često u pozitivnoj korelaciji s nacionalizmom i unutargrupnom pristranošću, sama po sebi ne pridonosi izraženijem asimilacionizmu, odnosno ne znači i veću sklonost poricanju prava manjinskih grupa ili negativniji stav prema njima. Tek veličanje vlastite grupe u odnosu na ostale, tj. izraženiji nacionalizam imaju učinak na stav prema drugim grupama. Taj je nalaz u skladu s novijim teorijskim pristupima (vidi Brewer, 2007.; Roccas, Sagiv, Schwartz, Halevy i Eidelson, 2008.), no često se zanemaruje u domaćim istraživanjima. U budućim bi istraživanjima trebalo paziti na korištenje adekvatne mjere nacionalnog identiteta koja zaista mjeri samo osjećaj pripadnosti i vezanosti za vlastitu naciju, no ni na koji način ne implicira (negativan) odnos prema drugim grupama. Istovremeno uključivanje različitih oblika nacionalne vezanosti (kao što su nacionalni identitet, patriotizam ili nacionalizam) pridonijelo bi boljem razumijevanju procesa u podlozi međugrupnih odnosa i smanjenju nejasnoće rezultata u pogledu uloge nacionalnog identiteta u formiranju i održavanju međugrupnih stavova i ponašanja.

Provedeno istraživanje ne omogućuje donošenje čvrstih zaključaka zbog određenih ograničenja koja bi trebalo izbjeći u budućim istraživanjima. Prije svega, u istraživanja međuetničkih odnosa većine i manjine treba uključiti članove i većinske i manjinske skupine jer se samo na taj način mogu dobiti podaci relevantni za donošenje međugrupnih politika i cjelovitije sagledati uzroke dobivenih razlika između

dviju višeeetničkih zajednica. U ovom slučaju to nije bilo moguće zbog nepristajanja predstavnika talijanske manjine na provedbu istraživanja u školama na talijanskom jeziku. U ovom smo istraživanju u dvije višeeetničke sredine ispitivali ideološki stav vezan uz različite etničke manjine (Srbe odnosno Talijane); u budućim istraživanjima bit će zanimljivo usporediti rezultate za istu manjinsku skupinu u dvije različite sredine, kada to situacija omogući.

Nadalje, rezultati ovog istraživanja dodatno bi dobili na snazi da smo kao usporednu skupinu imali i pripadnike većine koji žive u etnički homogenoj sredini uz dva etnički heterogena konteksta u kojima smo proveli istraživanje.

Govoreći o uzorku, važno je napomenuti kako je ovo istraživanje provedeno na školskoj djeci i njihovim roditeljima kako bi se ispitala eventualne razlike između vukovarske i istarske djece i roditelja u ideološkim stavovima. Drugim riječima, iz praktičnih razloga uzorak nije slučajan niti reprezentativan za populaciju djece i odraslih. Nadalje, sama primjena upitnika bila je ponešto drugačija za djecu (koja su upitnike popunjavala u školi) i roditelje (kojima su djeca nosila upitnike i zatim ih vraćala u zalijepljenim kovertama). Kako se u ranijim istraživanjima takav način prikupljanja podataka pokazao valjanim (u smislu da je odaziv bio dobar, a primjedaba nije bilo), smatramo kako to ipak nije utjecalo na rezultate istraživanja. Nadalje, s obzirom na cilj istraživanja, u samim smo analizama podatke djece i roditelja odvojili kako bismo dobili bolji uvid u sukladnost nalaza kod djece i roditelja, a time smo ujedno izbjegli zavisne rezultate u analizama (jer se određena povezanost dječjih i roditeljskih stavova očekuje). U svakom slučaju, bilo bi dobro u budućim istraživanjima proširiti uzorak i na starije sudionike koji nemaju djecu školske dobi.

Pomalo zbunjujući nalaz odnosa asimilacionizma i multikulturalnosti (koji je na nekim poduzorcima negativan, a na nekima su ta dva ideološka stava nezavisna) objasnili smo sadržajem tvrdnji kojima su ispitivani ideološki stavovi većine (a odnose se samo na područje obrazovanja). To smo pripisali sklonosti slabom asimilacionizmu, odnosno mogućnosti da većinska grupa u Vukovaru ima pozitivan stav prema manjinskom njegovanju kulture i identiteta u privatnoj sferi života, no očekuje asimilaciju u javnim aspektima života, pa tako i u području školovanja. Tu bi pretpostavku trebalo provjeriti u budućim istraživanjima uz širu konceptualizaciju asimilacionizma i multikulturalnosti vodeći računa o mjerama koje će biti prilagođenije socijalnom kontekstu u kojem se istraživanje provodi. Pri tome bi trebalo posebno ispitati jaki i slabi asimilacionizam. Također bi trebalo utvrditi jesu li stavovi o multikulturalnosti i asimilacionizmu kod većinske grupe koja živi u istoj sredini jednako strukturirani kad je riječ o različitim manjinama.

Određeno ograničenje ovog istraživanja vezano je uz operacionalizaciju asimilacije pripadnika etničke manjine u višetetničkoj zajednici. Sklonost asimilaciji sadržajno je ispitana u području obrazovanja kao glavnog mehanizma za očuvanje manjinskog etničkog identiteta. To je ujedno jedno od najvidljivijih prava koja etnička manjina slobodno uživa sukladno zakonima.

Na temelju iskustva iz ovog istraživanja, smatramo da valja proširiti moguće prediktore asimilacionizma i multikulturalnosti. Prediktorima koje smo ispitali u ovom istraživanju objašnjen je relativno mali postotak varijance tih ideoloških stavova, te bi trebalo usmjeriti pažnju na vjerski/religijski identitet, važnost individualnih i kolektivnih prava, iskustva tolerancije, te mogućnost različite operacionalizacije grupnog identiteta (primjerice,

smatraju li se više Hrvatima ili Istrijanima, odnosno Hrvatima ili Vukovarcima). Nadalje, važnim se u dosadašnjim istraživanjima pokazalo i iskustvo ili percepcija etničke viktimizacije (Verkuyten, 2003.). Također smatramo kako bi sadašnji trend ispitivanja psiholoških korijena predrasuda većinske grupe prema manjinskoj i načina njihovog smanjivanja i poboljšavanja međugrupnih odnosa trebalo upotpuniti zahvaćanjem šireg društvenog konteksta, odnosno istraživanjem različitih aspekata ideologije prihvaćanja različitosti među grupama i pojedincima, te koliko je takva ideologija prihvaćena na razini društva. To se prije svega odnosi na ispitivanje trenutnog društvenog statusa većinske i manjinske grupe, određivanje simboličnih grupnih granica kroz medije i javni diskurs, te razinu aktivnog nastojanja većine da se ostvari integracija nasuprot asimilaciji.

Konačno, u ovom istraživanju krenuli smo od pretpostavke o sličnosti dviju zajednica uključenih u istraživanje ne samo u pogledu njihove višetetničnosti, nego i postojanja stvarnog prošlog sukoba između većinske i manjinske grupe. Budući da je od sukoba prošlo različito dugo vrijeme (u Istri gotovo 65 godina, a u Vukovaru oko 15 godina u trenutku provedbe istraživanja) dobivene razlike pripisujemo i činjenici da su dvije sredine u različitoj fazi socijalne rekonstrukcije. Dok su u Vukovaru ratne rane još uvijek velikim dijelom otvorene i zajednica je još uvijek podijeljena po etničkom ključu u svom svakodnevnom funkcioniranju, u Istri je postignut visok stupanj zajedništva između dviju grupa. Moguće je da za takve promjene treba dugo vrijeme jer se radi o dugotrajnim procesima, te da će situacija u Vukovaru u budućnosti nalikovati onoj u Istri. No, također je moguće da se radi o bitno drugačijim procesima u podlozi i da su prošli međugrupni sukobi doživljeni drugačije.

ZAKLJUČAK

Većina istraživanja u području među-grupnih stavova i ponašanja fokusira se na razlike u stavovima između većinske i manjinske grupe uz pretpostavku da članovi većinske grupe uglavnom dijele ideologiju odnosa asimilacije prema etničkim manjinama i multikulturalnosti. Međutim, rezultati provedenog istraživanja jasno pokazuju da etnička većina nije homogena u pogledu stavova koji se tiču multikulturalne politike kako se obično podrazumijeva u literaturi. U skladu s kontekstom u kojem žive, Hrvati u Istri imaju značajno pozitivniji stav prema multikulturalnosti i negativniji prema asimilacionizmu od Hrvata u Vukovaru. Uz to, odrasle osobe u obje sredine jače su orijentirane prema multikulturalnosti od njihove djece, a u Vukovaru i prema asimilaciji manjina, dok u Istri nije nađena razlika između odraslih i djece u stavu prema asimilaciji. Međutim, nije nađena samo razlika u izraženosti asimilacionizma i multikulturalnosti, već su i odrednice tih dviju vrijednosnih orijentacija bitno drugačije u te dvije višetetničke sredine. No, budući da se rezultati razlikuju i s obzirom na dob sudionika, a ne samo sredinu, u budućim bi istraživanjima trebalo provjeriti ove nalaze vodeći računa o odabiru specifične manjinske grupe te široj operacionalizaciji asimilacionizma nego što je to školovanje pripadnika etničkih manjina i multikulturalnosti.

Smatramo kako rezultati provedenog istraživanja upućuju i na potrebu za (re)formuliranjem javnih politika. Dobivene razlike između Istre i Vukovara upućuju na zaključak da je potrebno raditi na elementima unapređenja socijalnog konteksta u Vukovaru kako bi međugrupni odnosi uspješnije odražavali multikulturalna obilježja zajednice. Konkretnije, smatramo kako je u vukovarskom kontekstu potreb-

no omogućiti, poticati i stvarati prilike za svakodnevne kontakte građana na razini cijele zajednice koji nisu determinirani grupnom pripadnošću nego interpersonalnim odnosima i izborima. Za to vidimo nekoliko mogućnosti. Prvo, iskustvo pozitivnih međugrupnih kontakata odraslih i djece moguće je poticati kroz različite aktivnosti povezane s kvalitetnim školovanjem jer su ranija istraživanja u vukovarskom kontekstu pokazala kako roditelji i djeca, neovisno pripadaju li većinskoj ili manjinskoj grupi, ističu važnost kvalitetnog školovanja (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008.). Ovo je važna točka okupljanja oko zajedničkog interesa koja ima potencijal nadići podjelu po etničkom ključu. Drugo, potrebno je aktivno ulagati u stvaranje mogućnosti za interesno okupljanje djece i mladih u zajednici. To svakako trebaju biti aktivnosti koje su im privlačne, bliske i koje omogućavaju korištenje njihovog kreativnog potencijala i zajednički rad na stvaranju nečeg novog u područjima njihovih interesa (npr. eksperimentiranje s digitalnom tehnologijom koja je mladima bliska, zanimljiva i inovativna; sportske natjecateljske grupe, umjetničke grupe koje rade na zajedničkim projektima i sl.). Primjer je također organiziranje ljetnih škola za mlade ili festivala u kojima mogu sudjelovati kao organizatori i kao sudionici. Važno je napomenuti da interesno okupljanje u zajednici treba poticati pozitivno iskustvo kontakata među pripadnicima većinske i manjinske grupe uz osiguranje potrebnih uvjeta (kao što je podrška institucija i same zajednice) na zadovoljavajućoj razini, kako to sugerira Allport (1954.). Drugim riječima, politiku stvaranja prilika za pozitivni međugrupni kontakt treba razumjeti kao trajni, stabilni i usmjeravani proces, a ne nadati se da se on događa spontano i protekom vremena. Istraživanja u Vukovaru pokazuju da se radi o vrlo sporom »prirodnom« procesu ili čak o stagna-

ciji približavanja među grupama (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009.a). Konačno, socijalna politika usmjerena na odrasle trebala bi obuhvatiti problem koji velika većina smatra gorućim za svakodnevno funkcioniranje, a koje ima i posljedice na međugrupne odnose: loše uvjete života i slabu životnu perspektivu. To se prije svega odnosi na smanjenje nezaposlenosti u tom području (npr. putem znatno većeg olakšavanja i usmjeravanja investicija u Vukovar, smanjenja poreza te sličnih postupaka kojima bi se pomoglo otvaranje radnih mjesta). Time bi se smanjilo ne samo oslanjanje na umreženost unutar vlastite grupe radi zapošljavanja, već i percepcija diskriminiranosti koja se veže uz takvu praksu. To smatramo važnim jer se i pripadnici većinske grupe u Vukovaru osjećaju diskriminiranim u području zapošljavanja u javnim službama zbog postojanja manjinskih kvota, što dovodi do antagonizma prema pripadnicima manjina i smanjuje vjerojatnost pozitivnog kontakta među svim članovima zajednice. Važno je javnim politikama raditi na povećanju komunalnog standarda i infrastrukture kako bi se približila razini kakvu su Vukovarci poznavali prije rata. Naime, prije rata Vukovar je imao vrlo visoku razinu komunalnog standarda u odnosu na druge slične zajednice (imao je, primjerice, veliki javni bazen, kino, aeroklub, veliki teniski centar itd., a što danas ne postoji). Taj je kontrast frustrirajući za mnoge odrasle koji se toga sjećaju. Dugoročno gledano, unapređenju međugrupnih odnosa pridonijele bi politike koje razvijaju vrijednost zavičajne (multikulturne) baštine Vukovara i identiteta građana tog grada.

LITERATURA

- Ajduković, D., & Čorkalo Biruški, D. (2008). Caught between the ethnic sides: Children growing up in a divided post-war community. *International Journal of Behavioral Development*, 32(4), 337-347. doi: 10.1177/0165025408090975
- Arends- Tóth, J. V., & van de Vijver, F. J. R. (2003). Multiculturalism and acculturation: Views of Dutch and Turkish-Dutch. *European Journal of Social Psychology*, 33(2), 249-266. doi: 10.1002/ejsp.143
- Banovac, B. (1998). *Društvena pripadnost, identitet, teritorij. Sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Bertoša, M., & Matijašić, R. (ur.). (2008). *Istarska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Branscombe, N. R., Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (1999). The context and content of social identity threat. In N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (Eds.), *Social identity: Context, commitment, content*. Oxford: Blackwell.
- Brewer, M. B. (2007). The importance of being we: Human nature and intergroup relations. *American Psychologist*, 62(8), 728-738. doi: 10.1037/0003-066X.62.8.728
- Brug, P., & Verkuyten, M. (2007). Dealing with cultural diversity: The endorsement of societal models among ethnic minority and majority youth in the Netherlands. *Youth & Society*, 39(1), 112-131. doi: 10.1177/0044118X06297074
- Čorkalo, D., & Kamenov, Ž. (2003). National identity and social distance: Does in-group loyalty lead to outgroup hostility? *Review of psychology*, 10(2), 85-94. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/4995>
- Čorkalo Biruški, D., & Ajduković, D. (2007). Separate schools - divided community: The role of school in post-war social reconstruction. *Review of Psychology*, 14(2), 93-108. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/40333>
- Čorkalo Biruški, D., & Ajduković, D. (2008a). Stavovi učenika, roditelja i nastavnika prema školovanju: što se promijenilo tijekom šest godina u Vukovaru? *Migracijske i etničke teme*,

- 24(3), 189-216. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/48610>
- Čorkalo Biruški, D., & Ajduković, D. (2008b). Promjene međuetničke diskriminacije u djece i međuetnički stavovi i ponašanja njihovih roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 377-400. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/49742>
- Čorkalo Biruški, D., & Ajduković, D. (2009). Od dekonstrukcije do rekonstrukcije traumatizirane zajednice: primjer Vukovara. *Revija za socijalnu politiku*, 16(1), 1-24. doi: 10.3935/rsp.v16i1.774
- Čorkalo Biruški, D., & Ajduković, D. (2012). Što određuje međuetničke stavove adolescenata u podijeljenoj zajednici? *Društvena istraživanja*, 21(4), 901-921. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/140358>
- Državni zavod za statistiku. (2011). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine*. Dostupno na mrežnim stranicama <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm>
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (Eds.). (1999). *Social identity: Context, commitment, content*. Oxford: Blackwell.
- Hindriks, P., Coenders, M., & Verkuyten, M. (2011). *Interethnic attitudes among minority groups: The role of identity, contact, and multiculturalism*. ECPR Conference, Reykjavik.
- Levin, S., Matthews, M., Guimond, S., Sidanius, J., Pratto, F., Kteily, N., Pitpitan, E. V., & Dover, T. (2012). Assimilation, multiculturalism, and colorblindness: Mediated and moderated relationships between social dominance orientation and prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(1), 207-212. doi: 10.1016/j.jesp.2011.06.019
- Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam: Društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mesić, M., & Baranović, B. (2005). National minority education in Croatia. In N. Genov (Ed.), *Ethnicity and educational policies in South Eastern Europe* (pp. 64-84). Münster: Lit Verlag.
- Pettigrew, T. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85. doi: 10.1146/annurev.psych.49.1.65
- Pettigrew, T., & Tropp, L. (2011). *When groups meet. The dynamics of intergroup contact*. New York: Psychology Press.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891. doi: 10.3758/BRM.40.3.879
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S., Halevy, N., & Eidelson, R. (2008). Toward a unifying model of identification with groups: Integrating theoretical perspectives. *Personality and Social Psychology Review*, 12(3), 280-306. doi: 10.1177/1088868308319225
- Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20(1), 151-174. doi: 10.1111/0162-895X.00140
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Teney, C. (2011). Endorsement of assimilationism among ethnic minority and majority youth in a multinational-multietnic context: The case of Brussels. *European Sociological Review*, 27(2), 212-229. doi: 10.1093/esr/jcq003
- Tropp, L. R., & Pettigrew, T. F. (2005). Relationship between intergroup contact and prejudice among minority and majority group status. *Psychological Science*, 16(12), 951-957. doi: 10.1111/j.1467-9280.2005.01643.x
- Tropp, L. R., & Prenovost, M. A. (2008). The role of intergroup contact in predicting children's interethnic attitudes: Evidence from meta-analytic and field studies. In S. Levy & M. Killen (Eds.), *Intergroup attitudes and relations in childhood through adulthood* (pp. 236-248). Oxford: Oxford University Press.
- Ustavni Zakon o pravima nacionalnih manjina. *Narodne novine*, br. 155/2002, 47/2010, 80/2010, 91/2011, 91/2011.
- Verkuyten, M. (2003). Ethnic in-group bias among minority and majority early adolescents: The perception of negative peer behaviour. *British Journal of Developmental Psychology*, 21(4), 543-564. doi: 10.1348/026151003322535219

- Verkuyten, M. (2005a). Ethnic group identification and group evaluation among minority and majority groups: Testing the multiculturalism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1), 121-138. doi: 10.1037/0022-3514.88.1.121
- Verkuyten, M. (2005b). Immigration discourses and their impact on multiculturalism: A discursive and experimental study. *British Journal of Social Psychology*, 44(2), 223-240. doi: 10.1348/014466604X23482
- Verkuyten, M. (2007). Social psychology and multiculturalism. *Social and Personality Psychology Compass*, 1(1), 280-297. doi: 10.1111/j.1751-9004.2007.00011.x
- Verkuyten, M. (2008). Multiculturalism and group evaluations among minority and majority groups. In S. R. Levy & M. Killen (Eds.), *Intergroup Attitudes and Relations in Childhood Through Adulthood*. Oxford: Oxford University Press.
- Verkuyten, M., & Martinovic, B. (2006). Understanding multicultural attitudes: The role of group status, identification, friendships, and justifying ideologies. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(1), 1-18. doi: 10.1016/j.ijintrel.2005.05.015
- Verkuyten, M., & Thijs, J. (2002). Multiculturalism among minority and majority adolescents in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 26(1), 91-108. doi: 10.1016/S0147-1767(01)00039-6
- Verkuyten, M., & Thijs, J. (2010). Ethnic minority labeling, multiculturalism, and the attitude of majority group members. *Journal of Language and Social Psychology*, 29(4), 467-477. doi: 10.1177/0261927X10377992

Summary

IDEOLOGICAL ATTITUDES OF MAJORITY GROUPS IN TWO MULTIETHNIC ENVIRONMENTS

Margareta Jelić, Dinka Čorkalo Biruški, Dean Ajduković

Department of Psychology, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb, Croatia

The research deals with a relevant topic of analysing the role of social context in the formation of attitudes of the majority group towards two basic orientations that determine relations between groups in multiethnic environments – multiculturalism and assimilationism. Most research in the area of intergroup attitudes and behaviours is focused on the differences between minority and majority groups, but the results of the conducted research clearly show that ethnic majority is not homogenous with regard to attitudes towards assimilationism and multicultural policy as it is usually implied by literature. The comparison of ideological attitudes of majority groups in two multiethnic environments in Croatia – Istria and Vukovar – has shown that Croats in Istria have a far more positive attitude towards multiculturalism and a more negative attitude towards assimilationism than Croats in Vukovar. Furthermore, adults in both environments are more oriented towards multiculturalism than their children, in Vukovar also towards the assimilation of minorities, while in Istria no difference was established between adults and children with regard to their attitude towards assimilation. However, not only was a difference in the markedness of assimilationism and multiculturalism found, but the determinants of those two value orientations considerably differ in those two multiethnic environments. Since the results differ with regard to social role of stakeholders, and not only with regard to the environment, these findings should be verified in the future research bearing in mind the selection of a specific minority group and wider operationalization of assimilationism than it is the degree of education of the members of ethnic minorities and multiculturalism.

Key words: assimilationism, multiculturalism, majority group.